

Hamza Celâleddin: Öncelikle, “medya” dediğimiz organizasyonun toplum ve hakikat arasında bir köprü kurması ya da en basit ödev tanımıyla bile günlük yaşamda kurduğumuz doğal iletişimi kitleselleştirmesi beklenilir olanken, neredeyse her zaman, bu organizasyonun bir iktidar enstrümanı olarak kullanıldığına tanıklık ettik. Buradaki temel problem nedir? Medyanın ödev, işlev ve alanlarına dair yeterince incelikli düşünemedik mi? Yani problem, medyaya dair bir felsefe üretememiş olmamız mı? – Yani belki bunun için zamanımız da olmadı, çünkü bir anda günlük yaşamımızın içine daldı...

Cevap: Medya, dolayım-lama anlamına gelen İngilizce “mediation” kelimesinden etimolojik olarak türemiş ve dünyanın pek çok diline olduğu gibi Türkçe gündelik kullanıma girmiştir. İnsanların toplumsal iletişimi, avcılık yaparak ayakta kalmaya çalıştığı ilkel dönemdeki biraradallığıyla başlar. O zamanki biraradallık biçiminin iletişimi, mağara duvarlarındaki çizimler ve doğaya bırakılan kollektif izler aracılığı ile gerçekleşiyordu. Her ne kadar görece eşitler arası bir ilişki biçimi olduğu düşünülebilirse de, o dönem toplulukta avcılıkta en maharetli ve güçlü olanların avın en iyi kısmını kendine aldığını varsayabiliriz; dolayısıyla duvarlara resmedilen topluluk hikayelerinde de onların öne çıkarıldığını görebiliriz. Bu geçmiş bize, en ilksel topluluk yaşantısında bile kaynakların elde edilmesi ve dağıtılmasındaki belirleyiciliğinden dolayı, bazı insanların diğerlerinden daha ayrıcalıklı olduğu bir iktidar ilişkisinin ipuçlarını verir. Demek ki topluluğun/toplumun sözkonusu olduğu yerde, kaynakların elde edilmesi ve dağıtılmasıyla ilgili bir hiyerarşi, yani bir iktidar ilişkisi sistematiği var olduğundan, toplumsal iletişim de yaşantıyla kurulan bu iktidar ilişkisi doğrultusunda yapılanmaya başlamıştır. Diyebiliriz ki o zamanın toplumsal iletişim aracı olan mağara duvarlarındaki resimler ve anlatılar da, topluluk içi iktidarın aktarımıdır bir bakıma. Bir yönüyle de bu iktidarı temsil ettiği ayakta kalma anlatısı ve oradaki figürlerin ilişkilendirilme biçimleriyle yeniden üretir.

Tarihin kendi seyrinde ilerleyişi, toplum ile çeşitli medya türleri arasındaki bağlantıyı farklılaştırmak bir yana, bu kurucu ilke yani topluluk iktidarının sürdürülmesi bakımından, devam ettirmiştir. Bu ne anlama gelir? Topluluk yaşantısının kapsayıcı hakikatının, en güçlü figürler etrafında merkezileşmesi ve diğer figürlerin talileştirilmesi anlamına gelir. Yani topluluğun doğayla ve başka topluluklarla kurduğu her türden bağlantının olgusal zenginliği, azaltılır. Demek ki hakikat, öteden beri indirgenerek temsil edilen bir şey olmuştur toplumsal iletişimde. Bu aynı zamanda fenomenolojide söz edilen, varlığımızın belirli bir anda burada ve şimdilik düzleminde fenomenal alana yerleşmişliği nedeniyle de böyledir. İnsan, kendi buradallığı ve şimdiliğinin zorunlu kılması nedeniyle, şeyleri kısmi olarak yani belirli bir bakış açısından algılar. Şeyleri kısmi olarak algılamak, onların gerçekliğini ya da olgusallığını azaltmaz elbette. Tam tersine, tam da Merleau Ponty’nin dediği gibi, bizimle aynı anda varolabilmelerinin başka bir yolu olmadığı için onların gerçekliğini sağlar.

Bütün bu hakikatin kısmi olarak erişilebilirliği ve buna dair toplumsal iletişimde gösterilen emeğin de toplumsal iktidar ilişkileri tarafından yapılmış oluşu, şu anda yaşadığımız durumun temel dinamikleridir esasında. Her türden medyanın, ateşle haberleşmeden gazeteye, televizyondan internete kadar değişen çeşitliliği içinde, ölçek olarak gittikçe büyüyen toplumların ve gittikçe karmaşıklaşan toplumsal ilişkilerin ürettiği hakikati tümel olarak değil, kısmiliği içinde re-presente edebileceğini yani temsil edebileceğini kabul etmek gerekir öncelikle. Tam da bu kısmiliğin zorunluluğu nedeniyle ve onun sanki tümel hakikatmış gibi ortaya getirilmesindeki iktidar boyutu nedeniyle, medyadan toplumsal iktidar ilişkilerini neyse o haliyle karşımıza çıkarmasını ya da çözmesini beklemek, gerçekçi değildir. Toplumsal kaynakları yaratanlar ile ona sahip olanlar arasındaki ayrım sürdükçe, güç eşitsizliklerinin yarattığı sömürü ilişkileri sürdükçe, bu sürebilme halinin bir dolayım-layıcısı olmaktan öteye geçemeyecektir medya. Zannedilmesin ki internet çağında sosyal medya kullanımıyla filan, daha katılımcı ve herkesi bir diğeriyle hakikate dair söz üretiminde eşitleyen bir dünya yaratıldı.

Öyle değil. Tarihsel olarak aktarılan sömürü ve eşitsizlik dinamikleri yerli yerinde ve üstelik daha vahşileşmiş biçimiyle seyrediyorken, toplumsal iletişimin eşitlikçi ve özgürlükçü bir düzlemde sürmesi olanaksızdır. Bu tam bir hayaldir. Öte yandan insanların yeniden üretimini günlük 8-12 saat emek vererek gerçekleştirdikleri bir düzende söz söyleme ve daha da önemlisi hareket etme, ediyormuş ve bir şeylere dair belirleyicilik gücü varmış gibi hissetme ihtiyacı ne olacak? İşte yeni dijital ya da sanal dünya, reel ilişkiler alanında kendi dünyasını belirleme gücü olabildiğince elinden alınmış bu geniş ve yoksul kitleler için, bir tıkla sayfa değiştirme, bir cümleyle birçok insanla dijital ortamda karşılaşma pratiğini onlara açarak, hareket ediyormuş, kendi dünyasını belirleyebiliyormuş hissiyatı yaratmaktadır.

İletişim ve medya felsefesi alanı, medya dolaylı toplumsal iletişimi hakkıyla ele almaktadır. İletişim felsefesi alanı, bu yönde son elli yılda epey derinleşmiştir. Fenomenolojinin özellikle toplumsal iletişimi anlamak açısından kattığı düşünsel zenginlik muazzamdır. Buradaki sorun, bu sofistike düşüncüleri daha yalın bir biçimde toplumsal alana yayıp nüfuz etmesini sağlayarak toplumsal öz düşünümü beslemek ve güçlendirmektir. Ancak medyanın içerik üretimi, düşünmeyi değil eylemeyi (bir tıkla birşeyler yapıyor olabilmek hissiyatı yaratan eylemeyi) empoze ettiği için, henüz neyin içinde olduğumuzu ve neyin içinden geçtiğimizin farkındalığını edinemiyoruz. Burada düşünmeyi, Heidegger'in dediği anlamıyla yani "aksiyonun en yüksek aynı zamanda en basit formu" olarak görüyorum. Varolanlara yönelik bir etkide bulunma ihtiyacımızı, şimdilik, dijital medya pratiklerimiz yanlısalı biçimde de olsa karşılıyor görünüyor. Oysa bu pratikler, halihazırdaki kısmiliğimizin ve kısmiliğimizden kaynaklı hakikate yönelimimizdeki indirgemeciliğin, nihayetinde de varolana etkide bulunamayışımızın ortaklaşa onaylanma ayinlerinden başkaca bir şeye karşılık gelmez.

H. C.: Son olarak şunu sormak istiyorum. 1941'de –yani II. Dünya Savaşı'nın ortalarında– gösterime giren Yurttaş Kane filminde, bir gazetenin yayın yönetmeni olan Charles Foster Kane şunu söylüyor: "İnsanların ne düşüneceğine ben karar veririm." Bu dramatik hakikat artık bir sır değil. Medya, gazeteler, televizyonlar ve diğer enstrümanlar, insanların ne düşünmesi gerektiği hususunda korkunç bir yetkiye sahipler. Bu kriz aşılabilir türden bir kriz midir? Buna karşı nasıl tavır almak gerekir?

Herşeyden önce bu bir kriz değildir. Medya dediğimiz iletişim aygıtları, toplumsal yaşamın ilk belirlediği dönemlerden itibaren zaten daima o topluluğu yönetenlerin çıkarları doğrultusunda içerik üretimini gerçekleştiriyorlardı. Bugün de bu böyledir. Bu bakımdan değişen bir şey yok. Bu durum şu anlama gelmektedir: Başkalarının deneyimlerini belirleme gücü olanların bir faaliyet alanıdır medya. Kitle medyası da böyleydi, dijital medya da böyledir. Etkileşimlilik, anında yanıt oluşturabilme ya da içerik üreticisi olabilmek, deneyimlerimizi belirleyenleri bu gücünden alıkoyabilmekte midir? Hayır. O halde medyada gerçekleşen içerik üretimi, ne kadar muhalif bir içerik olursa olsun, içerik üreticisi olarak sıradan insanların düşünsel emeğini ve insani kaynaklarını da sürece kattığı aşamadan itibaren, biçimsel olarak onları birere içerik işçisi konumuna çekmektedir. Olan şey hem işyeri ve işlikteki emeği ile toplumsalın yeniden üretimini gerçekleştirirken insan, artık aynı zamanda kendisini bu koşullara mahkum eden kapitalizmin devamlılığı için bütün enerjisini ve zamanını seferber etmektedir! Müthiş bir paradokstur bu. Kitle medyasının egemen olduğu dönemde içerik üreticileri medya profesyonelleriydi ve belirli kurumsal yapılar içinde bu faaliyetleri için istihdam ediliyorlardı. Kapitalizm, geldiği aşamada, dijital medyada içerik üreticisi olarak sıradan insanları, emekçileri, yoksulları, prekaryayı ne dersiniz, aşağı tabaka olarak bizleri kullanmaktadır. Muhalif düşünmeyi, dijital sosyal medya içerik üreticiliği ile yerine getirdiğimizde yaptığımız ilk şey, yerimizden, tekrar ediyorum bulunduğumuz yerden içerik üretmektir. Durmaktır. Bu kadar net. Ancak sokağa taşan bir muhalefet için bir alternatif zemin olmadığını söyleyemeyiz. Son günlerde Şili'de Lübnan'da olan kitlesel eylemler, dijital ortamdaki bağlantılara çok şey borçludur kuşkusuz. Ancak bu türden

toplumsal kriz anları, tam da “sosyal medya muhalefeti sokağa da taşabiliyor” rahatlamasının kitleselleşmesine yarıyor da olabilir. Buradaki durum ikilidir. Bunu görmek ve ona göre konum almak gereklidir.

H. C.: Öte taraftan elbette bir dil felsefemiz var. Özellikle son iki yüzyıldır, dilin ne kadar mühim olduğunu daha iyi kavradık ve kesintisiz olarak bunun üzerine düşündük. Medya, dil, hakikat ve iktidar birbiri ile çok iç içe kavramlar. Hakikat ve medya ile ilişkisi içerisinde, dili nasıl konumlamak gerekir: Hem güncel, hem tarihsel olarak?

Cevap:

Heidegger’in bir sözü geliyor aklıma: “Dil, varlığın evidir, insan onun evinde barınır. Sözcüklerle konuşanlar, yazarlar, üretenler, Varlığın açılmasını tamamlarlar”. Bu, tabii, dilin hakikat ile bağını kökten kuran bir bakış açısına karşılık geliyor. Neyi konuşuyor, yazıyor, dile getiriyorsak Varlık oradadır, ve tabii kendi varlığımız da... Öyleyse dil, sadece basit bir düşünce taşıyıcısı ya da kabı değil, hakikatin belirmesinin de olanağıdır. Öyle midir gerçekten? Bundan emin olamıyorum çoğu kez. Daha çok türetici etkisiyle belki de varlığı hakikatten koparan, uzağa taşıyan bir şey dil. Çünkü dilin kullanımı ve işleyişi her ne kadar belirli gramatik kurallara göre oldukça yapılmış ve adeta Wittgenstein’in öne sürdüğü gibi dilin bizi konuştuğu bir biçim içinde gerçekleşirken; bir yandan da hakikatle olan bağımızı zayıflatıyor. Bu sadece Ranciere’nin vurguladığı gibi “hakikatin bir bütün olması ve dilin onu parçalaması”ndan ileri gelmiyor. Bunun bir diğer nedeni de dil kullanımındaki temel etik sorunların ağırlaşmasıdır. Etik sorunlardan nedir muradım? Hakkında konuştuğumuz ve yazdığımız her şey, varlığımıza bulaşır. Bulaşmak, dili kullanarak kendimizi ayırdığımız şeylerin, esasında iç dünyamızda ve bilişsel alanımızda bir iz, bir etki yaratmasıdır. Adeta bumerang gibi, dil ile kendimizden ayırıp fırlattıklarımızın, nihai durağının kendimiz olmamızdan söz ediyorum. Henüz, insanlığın bunun farkında olduğunu sanmıyorum. Dile getirmek hep içeridekinin dışarı taşınması işlemi gibi varsayılmış uzunca bir süre. Hareket burada bitmiyor ki, dil ile taşıdıklarımız, iç dünyamıza geri dönüyor başka bir şey olarak; ve bizi de öyle ya da böyle dile getirmeden önceki halimizden başkalaştırarak. Bunun bir etiği olması icap eder. Çünkü sadece kendimizle ilgili değil, başka toplumsal özneler sözkonusu, başkalarına da değişiyor dil ile, onları belirlemeye yöneliyoruz. Dil ile dışlayan ve dahil eden ikili bir hareket gerçekleştiriyoruz. O halde özneye dair, onun hakikatine dair neleri dışladığımızın ve neleri dahil ettiğimizin son derece yüksek bir öz farkındalığı içinde olmamız gerekmez mi? Gerekir, ancak böyle bir farkındalık göstergesi yok. Tam tersine güncel post- hakikat tartışmalarını düşünürseniz, dilin olgusal olanla ve somutla bağının sürmesine bile gerek kalmayacak bir dünya empoze ediliyor insana. Hakikatin olgusalılığı değil, insanda yarattığı duygulanım ya da etki yeterli görülüyor bu dilsel yapıların dolaşımında olabilmesi için. İnsanın hakikat ile bağına yönelik bir vahşilik var bunda. Çünkü özne kendi deneyimlerine dair bakma biçimi olarak anlamı ve hakikati kuruyor. Üstelik de son derece mücadeleli bir süreç içinde, büyük toplumsal ve kişisel bedeller ödeyerek...Bütün bu kurucu faaliyeti, sadece dünyasal yerinden emin olabilmek için yapıyor. Varlığında bir anlam katmak ve fizik dünyaya tutunmak için. Hakikatin olgusallıkla bağını üstlenmiş bir dil, öznenin kuracağı anlamlar için bir kontrol ya da referans alanıdır aynı zamanda. Ancak olgusal ile bağını koparmış dilin koyutladığı post hakikat, kişi için emek emek kurduğu ve kısmi de olsa ona bir tutunma olanağı veren anlam repertuarını dinamitlemektedir. Post hakikat döneminde dil, varoluşun boşunaliğının çığırtkanına çevrilmiştir.

Bütün bu hakikat krizi dönemi, medya için bulunmaz bir oyun alanı açmaktadır. Görüntünün artan hükümranlığında, gösterilen her imgenin gerçeğin yerini aldığı bir dünyada dil, hakikatle bağını çözdükçe, medya imgeleri bu bağı üstlenmektedir. Ancak imgeler, dijital efektlerle ve programlarla kolayca otantik halinden koparılmaktadır. Yeni ortaya çıkan “deep fake” yani derin sahte denilen videolar en ürkütücü örneğidir. Çeşitli yazılımlarla ünlü kişilerinin

görsellerinin birbiriyle karıştırılarak yaratıldığı ve gerçek hissi veren videolardan söz ediyorum. Denilebilir ki dijital medya, hakikatin temsiline dair öteden beri bir sorumluluk alanı olmadığı gibi, bu kez hakikatin yokluğu ya da hakikatsizliği üretmeyi üstlenerek, insanın somut dünya ile ve en önemlisi de kendisiyle olan bağını dönüştürmektedir.